

PRISPEVEK K POZNAVANJU GRADIVA ZA SLOVENSKO ZGODOVINO V TUJINI

Arhivi v Markah

V tem kratkem zapisu nimam namena dati — to tudi ne bi bilo mogoče brez podrobnejšega študija — slike o arhivskih ustanovah v Markah v Italiji in o izredno bogatem arhivskem gradivu, ki ga hranijo. Želel bi predvsem opozoriti le na to, da je v njih tudi del gradiva, ki je povezan in se nanaša na zgodovino jugoslovanskih pokrajin, tudi slovenskega ozemlja, in ki ga — mislim, da trditev ni pretirana — nihče v našem zgodovinospisju niti na splošno ne pozna. Hkrati pa bi hotel poudariti, da je ob celotnem razvoju jugoslovanskega in slovenskega zgodovinospisja posebej vsekakor že dozorel čas, ko naj bi se v širše koncipirano zgodovinsko znanstveno delo pritegnilo v večjem obsegu tudi gradivo tuje provenience; med drugim tudi tisto iz italijanskih arhivov. Pri tem ne mislim le virov v arhivih v Benetkah ali v Čedadu in Vidmu (Udine) in drugih, ki so jih posamezni zgodovinarji predvsem v slovenski historiografiji že črpali pri svojem delu, marveč tudi na gradivo iz arhivov v mestih vzdolž zahodne jadranske obale. To se mi zdi še toliko bolj važno, a tudi nujno, ker se je v njih zaradi dolgotrajnih gospodarskih in kulturnih stikov med deželami na obeh straneh Jadranskega morja ohranilo veliko podatkov, važnih za zgodovino jugoslovanskih narodov, ki zajemajo čas zlasti od 14. do začetka 19. stoletja.

Arhivsko gradivo, ki je po svojem nastanku vezano na mesta v Markah, se hrani ali v državnih ali v mestnih arhivih in knjižnicah, ki so mnogokje tesno povezane z njimi. V prvih (Archivi di Stato), to je v Anconi, Ascoli Picenu z ločeno sekcijo v Fermu, dalje v Pesaru in s podsekcijami tega državnega arhiv v Fanu, Urbinu, Urbaniji in Cagliju,¹ so ena najpomembnejših zvrsti virov za zgoraj označeno obdobje zelo bogate serije notarskih knjig, a v njih hranijo tudi mnogo arhivskega gradiva svojih mestnih občin, raznih cerkvenih institucij, državnih organov in uprave ter raznih korporacij in drugo. V drugih (Archivi storici comunali), med katerimi je poleg mestnih arhivov v že naštetih mestih omeniti še zlasti mestna arhiva v Senigalliji in Recanatu, pa se hranijo po večini zelo bogate serije privilegijev, razni statuti (mestni, sejemski, pomorski² itd.), serije knjig mestnih svetov³ in mestne administracije, katastrske in mitninske knjige, knjige mestnih skladišč, računske knjige in arhivi posameznih patricijskih rodbin, razni rokopisi, tudi historiografskih del, ki se deloma hranijo tudi v mestnih knjižnicah⁴, listine, akti in drugo. Državne arhivske ustanove imajo pravico nadzorstva nad mestnimi arhivi; pojavljajo pa se tudi tendence, da se slednji priključijo prvim.

¹ Več o državnih arhivih glej v člankih: L'organizzazione degli Archivi di Stato al 1° gennaio 1962, v Rassegna degli Archivi di Stato 22/1, (1962), str. 104 do 113; in L'attività degli Archivi di Stato nel 1960, prav tam 22/3 (1962), str. 249—280.

² Prim. C. Ciaverini, Statuti anconitani del Mare, del Terzenale e della Dogana e patti con diverse nazioni, v Fonti per la storia marchigiana I, Ancona 1896.

³ Na pr. v Fanu od leta 1398, v Pesaru od leta 1463, v Urbinu od leta 1506 dalje itd.

⁴ Prim za Fano: A. Mabellini, Inventario dei manoscritti della Biblioteca comunale Federiciana di Fano I—II. Firenze 1928, 1932.

Bogastvo arhivskih fondov v teh arhivih je tako po obsegu kakor tudi po vsebini naračunljivo izredno. Tako na primer hranijo državni arhivi v Anconi, Fermu in Pesaru številne serije notarskih knjig; v Pesaru jih je za čas od leta 1444 do okoli srede 19. stoletja 5559, v Fermu nad 7000, a v Anconi je njihovo število še znatno večje. Povsem razumljivo je da so bili ti arhivi, zlasti pa fondi mestnih arhivov v italijanski historiografiji že precej uporabljani⁵; privabljali pa so tudi tuje raziskovalce. O dosedanji izrabi arhivov na tem območju pa tudi o vsebini arhivov in o objavah inventarjev dobimo splošno podobo iz članka W. Hagemanna⁶. Medtem ko je najstarejši specialni opis arhivov v omenjenih mestih dal že G. Mazzatinti v svojem splošnem pregledu arhivov v Italiji, pa je v zadnjem času posebej popisal fonde mestnih arhivov v Markah E. Lodolini⁷. Za posamezne mestne arhive, ki nas tu zanimajo, pa so izšli tudi zelo podrobni inventarji in vodiči: tako za mestni arhiv v Anconi⁸, Fanu⁹, Senigalliji¹⁰, Recanatu¹¹, Fermu¹² in posebej za arhive

⁵ Naj tu opozorim le na nekatere revije tega področja, ki so ali še izhajajo: *La Rivista Misena* 1—4, Sinigaglia 1878—1882; *Archivio storico marchigiano* I/1—3 — 4, Sinigaglia 1879—1881; *Archivio storico per le Marche e per l'Umbria* 1—4, Foligno 1884—1889; *Nuova Rivista Misena* 1—11, Arcevia 1888—1897; *Le Marche illustrate nella storia, nelle lettere, nelle arti*. *Rivista mensile* 1—5, Fano 1901—1905; *Le Marche, Rivista storica bimestrale* N. S. 1 (6) — Fano 1906 —, III. S. 1 (11) — Fano 1911 —; *Atti e Memorie della Deputazione di Storia Patria per le Marche* 1—5, Ancona 1895—1901, N. S. 1 (1904) —, izhajala je med vojnama in izhaja v več serijah še sedaj; *Studia Picena* 1 —, Fano 1925 —; in *Studia Oliveriana* 1 —, Pesaro 1953 —. V Recanatu že dolgo izdajajo revijo s splošnim kulturnim značajem (v 97 letih je izšlo 81 številka), ki ima v novi seriji naslov *Il nuovo Casanostra* (prej *Casanostra*) in prinaša tudi članke zgodovinske vsebine. V Fanu pa so začele kulturne institucije pod redakcijo direktorja arhiva prof. dr. A. Servolinija letos izdajati revijo z naslovom »Fani civitas«. *Bollettino degli istituti culturali e artistici del comune di Fano*. Izšla je še prva številka.

⁶ W. Hagemann, *Fondi documentari sconosciuti nelle Marche*, v *Studia Picena* 29 (1961), str. 106 sl.

⁷ E. Lodolini, *Gli Archivi storici dei Comuni delle Marche*, Roma 1960, str. 129.

⁸ E. Spadolini, *Indice dell'Archivio comunale di Ancona*, v *Archivi della Storia d'Italia*, vol. 6, 1910; P. Giangiacomi, *La biblioteca comunale e l'archivio storico di Ancona*, Ancona 1932; prim. tudi isti, *Guida spirituale di Ancona*, Ancona 1932; a zlasti A. G. Rota, *L'Archivio storico comunale di Ancona*, Ancona 1957.

⁹ A. Zonghi, *Repertorio dell'antico Archivio comunale di Fano*, Fano 1886. Prim tudi očeno v *Archivio storico per le Marche e per l'Umbria* 3 (1887), str. 757 do 758.

¹⁰ R. Marcucci, *L'antico Archivio comunale di Senigallia*, Senigallia 1902. Opozoril bi tudi na sorazmerno številne razprave iz gospodarske zgodovine, zlasti o sejmih v Senigalliji, npr. avtorjev: R. Marcucci, M. Mariani, G. Pagani. Znova se je vrnil na to temo R. Paci v *Nuova Rivista Storica* 47 (1963). Nov inventar je izdal A. Gabbianelli, *Inventario fondo antico archivio, Senigallia* 1963.

¹¹ L. Zdekauer, *L'Archivio del comune di Recanati ed il recente suo riordinamento*, v *Le Marche illustrate* ... 5 (1905), str. 1—33; P. Floriano da Morrovalle, *Gli archivi storici del comune di Recanati*, v *Studia Picena* 29 (1961), str. 146 sl.

¹² F. Filippini — G. Luzzatto, *Archivi marchigiani (Circondario di Fermo)*, v *Atti e Memorie della Deputazione di Storia Patria per le Marche*, N. S. 7 (1912), str. 371—467.

v provinci Pesaro-Urbino¹³. Žal pa niso arhivi še nikjer toliko urejeni za znanstveno uporabo, da bi imeli že izdelana arhivska pomagala, kakor so sezname oseb, krajev, glavno stvarno kazalo in drugo.

Izredno živahnim trgovskim in gospodarskim vezem sploh, ki so se ustvarjale zlasti od 13. stoletja dalje med jugoslovanskimi in seveda tudi slovenskimi deželami na eni in italijanskimi mesti onstran Jadranskega morja na drugi strani, se imamo zahvaliti, da se je v zgoraj navedenih arhivih ohranilo mnogo podatkov za zgodovino naših narodov, predvsem pa seveda za razvoj trgovine in pomorstva, a tudi za kulturne stike med obema področjema. O tem smo sicer na splošno že precej poučeni iz naših arhivskih podatkov, vendar sem prepričan, da upravičeno trdim: brez pritegnitve virov iz omenjenih in drugih italijanskih arhivov (zlasti tudi tistih v mestih Romagne, Abruzzov in Apulije, predvsem pa v Ravenni, Riminiju, Pescari, Bariju, Brindisiju in drugih) ne bo mogoče dobiti podrobne konkretne podobe o gospodarskem razvoju, a zlasti o trgovini in pomorstvu slovenskih in jugoslovanskih dežel ob Jadranu v zgoraj omenjenem obdobju.

Potrdilo za to trditev bi seveda vsaj deloma dobili tudi v zgodovinski literaturi, čeprav italijanska historiografija temu vprašanju, namreč zvezam med deželami na obeh straneh Jadranskega morja, doslej ni posvečala posebne pozornosti. Vendar naj s posameznimi podatki za čas 16. in 17. stoletja, ki sem jih zbral pri prvem stiku z gradivom v nekaterih tamkajšnjih arhivih in le pri poskusnih pregledih posameznih vrsti virov, nekoliko podprem gornjo trditev. Tako se mi sedaj vse bolj krepki domneva, da so bile med Pesarom in Ljubljano v prvi polovici 16. stoletja zelo živahne trgovske vezi. Poleg ljubljanskega meščana Petra Reicherja, ki je trgoval, kakor je znano tudi z Ancono¹⁴, so v njegovem času, kolikor sem mogel ugotoviti, imeli neposredne trgovske zveze s Pesarom še trije drugi ljubljanski meščani. Med njimi naj tu omenim Francesca Cathanija,¹⁵ ki je bil solastnik steklarne v Ljubljani in ki sta jo nato z družabnikom Dolenikom prodala Vidu Khislu in Janezu Weillhamerju. Vsekakor moremo med drugim tudi s temi živahnimi trgovskimi vezmi s Pesarom (in Ancono) povezati prizadevanja deželnega kneza, Ferdinanda I., da bi trgovino Italijanov z Nizozemsko prenesel na pot čez Trst ali Reko na Ljubljano, Beljak in dalje proti Antwerpnu. Zato je leta 1527 tudi obljubil ugodnejše trgovsko-pometne pristojbine (štiridesetnino, mitnine in carine) vsem italijanskim trgovcem, ki bi iz Ancone in Pesara šli po tej poti.¹⁶

V tridesetih letih tega stoletja se v Pesaru omenjata tudi Flerius (?) de Martino de Ysola in Franciscus Pomo di Trieste.¹⁷ V Fanu pa se približno ob istem času in tudi pozneje ukvarjajo s trgovino z žitom ali pomorstvom še drugi trgovci oziroma pomorci iz Kopra, Pirana in Trsta (Piero di Cauodistria in Nicolo Beccaro da Cauodistria; Domenico Freya (?) da Piramo in Francesco

¹³ E. Liburdi, *Archivi pubblici e privati della Provincia di Pesaro*. — Urbino, S. Benedetto del Tronto 1935.

¹⁴ V. Fabjančič, *Zgodovina mestnih sodnikov in županov v Ljubljani*, I, tipkopis v Mestnem arhivu ljubljanskem str. 151. Leta 1510 je namreč Reicher izvozil v Ancono in Pesaro 150 tovorov kož in 50 tovorov železnih izdelkov.

¹⁵ Archivio di Stato — Pesaro (poslej ASP): notarska knjiga Milija Milioni iz leta 1527 (*Repertorium instrumentorum et contractum de prestiti* — Anno 1527), f 387—7' in f 411—11'.

¹⁶ J. Zontar, *Villach — Nürnberg und der Südosten. Zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Villachs im 15. und 16. Jahrhundert*. V *Jahrbuch des Museums der Stadt Villach*, I. Jahrgang — Neues aus Alt-Villach, str. 100.

¹⁷ ASP — notarska knjiga Silvestra Peponi, n° 22/2 (za l. 1514—1538), f 167 (za prvega) in v opombi 15 citirana knjiga f 294 (za drugega).

da Piramo; Giusto Conturbino da Trieste in Piero di Giuliano da Trieste).¹⁸ Reški pomorci, kot na primer Matija Toporosinić (Matthia Toporosinich da Fiume),¹⁹ Jurij Stanihnja, imenovan Schiavone (Giorgio Stannichia da Fiume, Giorgio Schiavone da Fiume, Giorgio da Fiume),²⁰ in Štefan iz Reke (Stiefano da Fiume),²¹ pa so opravljali v tem času poklicno kabotažno plovo za razne trgovce iz Pesara (prvi za Vincenza Buratellija, drugi za rodbini Heroda Buratellija in Sabbatini) in drugih mest. Poleg teh pa se javljajo, v meni znanih virih, v Pesaru in Fanu v tem in naslednjem stoletju mnogi trgovci in pomorci tudi iz Dalmacije in otokov, kot na primer iz Zadra in Dubrovnika, ki je imel v Pesaru celo svojega konzula, ter iz Cresa, Brača, Raba in Visa.²² V trgovski knjigi ankonske trgovske rodbine Freducci iz leta 1527 pa se med drugim omenjajo trgovci iz Istre in Trsta, a tudi iz Senja, Dubrovnika, Cresa, Brača, iz Modruške župe (Piero da Modrussia) in celo iz Bosne (Marco da Bossina).²³

Mogel pa bi trditi še eno. S črpanjem in uporabo tega gradiva ne bi mogli močno izpopolniti samo naše nacionalne zgodovine na sploh, marveč bi se ob njem v bolj jasni luči pokazala tudi vloga našega etničnega ozemlja v zgodovini celotnega jadranskega prostora, zlasti seveda za posamezna obdobja.

Prav zaradi vsega tega bi bilo treba pristopiti k sistematičnemu zbiranju gradiva iz teh arhivov v jugoslovanskem merilu in ob koordinaciji vseh zainteresiranih ustanov. Se pa v zvezi s tem znova odpirá problem ustanovitve znanstvenih središč oziroma postojank za družbene (in druge) vede v tujini, ki postajajo vedno večja nujnost za pospešeni razvoj naše znanosti. Eden teh centrov bo nedvomno moral biti tudi v Italiji in zakaj ne bi prav z njim tudi začeli.

Ferdo Gestrin

¹⁸ Za Koper: ASF — AAC III, 29 f 55' — 10. maja 1553 in *ibid.* III, 31 f 142' — 15. april 1568; za Piran: *ibid.* III, 29 f 13' — 9. april 1546 in f 52' — 26. junij 1553; za Trst: *ibid.* III, 29 f 14' — 14. in 15. dec. 1545 in III, 31 f 13 — 17. in 19. nov. 1545.

¹⁹ ASF — AAC III, 29 f 18', 14', 17'.

²⁰ ASF — AAC III, 29 f 13', 25' in III, 31 f 143.

²¹ ASF — AAC III, 31 f 142.

²² Prim. ASP — notarska knjiga 151/6 f 88; notarska knjiga 86/34 f 52' sl., 53' sl., 55, 184'; notarska knjiga 22/2 f 167; notarska knjiga Silvestra Pepony (1514—1529), f 107'—8, ASF — AAC III, 29 f 6', 11, 14', 18', 19', 20', 21', 23', 24', 36', 52', 64'; AAC III, 30 — 17. sept. 1554; AAC III, 31 f 13.

²³ Archivio storico comunale — Ancona: 46-cart 121 Depositaria... Freducci — 1527 f 28, 31, 32, 32', 56', 79, 83.